

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Linkse christenen en politieke ontwikkeling in Latijns-Amerika

Niekerk, A.E. van

Citation

Niekerk, A. E. van. (1969). Linkse christenen en politieke ontwikkeling in Latijns-Amerika. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(4), 449-459. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451163>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451163>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- 4 Campbell, A., Gurin, G., and Miller, W. E. (1954) *The Voter Decides*. Evanston, Ill.: Row, Peterson.
- 5 Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., and Stokes, D. E. (1960) *The American Voter*. New York: Wiley.
- 6 Daalder, H. (1955) Parties and politics in the Netherlands. *Political Studies*, III, 1-16.
- 7 Daalder, H. (1966) The Netherlands: opposition in a segmented society. In Dahl, R. A. et al., *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven, Yale University Press.
- 8 Dahl, R. A. (1961) *Who Governs?* New Haven: Yale University Press.
- 9 Daudt, H., and Stapel, J. (1966) Parliament, politics and the voter: results of an opinion-survey. (in Dutch). *Acta Politica*, I, 46-76.
- 10 Daudt, H., Van der Maesen, C. E., and Mokken, R. J. (1968) Political efficacy: a further exploration, *Acta Politica*, III, 286-307.
- 11 Douvan, E., and Walker, A. M. (1956) The sense of effectiveness in public affairs. *Psychological Monographs*, 70, no. 32.
- 12 Easton, D., and Dennis, J. (1967) The child's acquisition of regime norms: political efficacy. *The American Political Science Review*, LXI, 25-38.
- 13 Eldersveld, S. J. (1964) *Political Parties*. Chicago: Rand McNally.
- 14 Farris, C. D. (1960) Selected attitudes on foreign affairs as correlates of authoritarianism and political anomie. *Journal of Politics*, 22, 50-67.
- 15 Goodman, L. A. (1959) Simple statistical methods for scalogram analysis. *Psychometrika*, 24, 29-43.
- 16 Goudsblom, J. (1967) *Dutch Society*. New York: Random House.
- 17 Green, B. F. (1956) A method of scalogram analysis using summary statistics. *Psychometrika*, 21, 79-88.
- 18 Guttman, L. (1950) The Basis for scalogram analysis. In Stouffer, S. A. et al., *Measurement and Prediction*. Princeton, N.J., Princeton University Press.
- 19 Jackson, J. M. (1949) A simple and more rigorous technique for scale analysis. In: *A Manual of Scale Analysis. Part II*. (mimeographed). Montreal: McGill University.
- 20 Jakobovits, L. A. (1966) Comparative psycholinguistics in the study of cultures. *International Journal of Psychology*, 1, 2-37.
- 21 Janowitz, M., and Marvick, D. (1956) *Competitive Pressure and Democratic Consent*. Ann Arbor: University of Michigan.
- 22 Kornhauser, A., Sheppard, H. L., and Mayer, A. J. (1956) *When Labor Votes*. New York: University Books.
- 23 Lane, R. (1959) *Political Life*. Glencoe: The Free Press.
- 24 Loevinger, J. (1947) A systematic approach to the construction and evaluation of tests of ability. *Psychological Monographs*, 61, No. 4.
- 25 Lijphart, A. (1968) *The Politics of Accommodation*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- 26 Maesen, van der, Constance E. (1967) The angry voter (in Dutch). *Acta Politica*, 2, 169 ff.
- 27 Milbrath, L. W. (1966) *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- 28 Osgood, C. E. (1960) The cross-cultural generality of visual-verbal synesthetic tendencies. *Behavioral Science*, V, 146-61.
- 29 Smolenaars, A. J. (1963) Kerkelijkheid en persoonlijkheidskenmerken in twee Zuiderzeepolders. (in Dutch; mimeographed report). Amsterdam: Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de Drooggelegde Zuiderzeepolders.
- 30 Stouthard, P. C. (1965) *Data Modellen*. (in Dutch). Tilburg: Catholic School of Economics.
- 31 Torgerson, W. S. (1958) *Theory and Methods of Scaling*. New York: Wiley.

LINKSE CHRISTENEN EN POLITIEKE ONTWIKKELING IN LATIJNS AMERIKA

door A. E. van Niekerk

De 'ontwikkelings-ideologie' van de linkse christenen in Latijns Amerika is minder links dan hun politieke gedrag (revolutionaire uitspraken, samenwerking met marxisten, clandestiene acties etc.) op het eerste gezicht zou doen vermoeden. Zij bedienen zich van een maatschappelijk ideeën-stelsel dat, hoewel in bepaalde opzichten aan de lokale problematiek van Latijns Amerika aangepast, toch wezenlijk is overgenomen uit Europa. De eventuele bijdrage van deze ideologie aan de politieke ontwikkeling van Latijns Amerika, lijkt twijfelachtig. Dat zijn de voorname stellingen van dit artikel.

Een van de eerste dingen die mij trof toen ik ter plaatse met deze linkse christenen in aanraking kwam, was het feit dat zij zich zelf aanduiden als 'comunitaristas', een benaming die ook in de rest van dit artikel zal worden gebezigd. Deze benaming riep reeds onmiddellijk associaties op — niet ten onrechte zoals later zou blijken — aan Tönnies 'Gemeinschaft', een begrip dat expliciet traditionele connotaties heeft. Dat men de eigen ideologie ook wel aanduidt als 'socialismo comunitario', versterkte mijn gedachte dat deze ideologie een grote mate van ambiguïteit heeft, waarin modernistisch-socialistische ideeën coëxisteren met traditionalistische doelstellingen als de bescherming en de regeneratie van de 'comunidad', zijnde een door primaire relaties bepaalde en personalistisch-georiënteerde sociale structuur.

COMUNITARISTAS EN CHRISTEN DEMOKRATIE

De meeste 'comunitaristas' zijn afkomstig uit — en dus politiek gesocialiseerd geworden door — hetzij de specifieke doel-organisaties van de katholieke kerk (vooral jongeren-groepen e.d.), hetzij de christen-demokratische politieke partijen van Latijns Amerika.

In hun eerste periode (1920—1940) waren deze christen-demokratische partijen, die altijd een sterke Europese invloed hebben ondergaan, voornamelijk confessionele groeperingen. Het is opvallend hoe deze partijen aanvankelijk, hoewel geplaatst in een maatschappij als de Latijns-amerikaanse met geheel andere structuurproblemen, toch in grote lijnen voor dezelfde zaken op de bres stonden als de Europese: de verhouding tussen de zich seculariserende en socialiserende staat en de private sector, de invloed van de kerk op het onderwijs, de bescherming van de intermediaire structuren, waaronder vooral het gezin. In een tweede periode, die vanaf 1935—'40 gemarkeerd wordt door de afsplitsing van de jongere christen-demokraten uit de toenmalige conservatieve partij van

Chili, zijn zij sterk beïnvloed geworden door 'moderne' katholieke denkers, wederom uit Europa. Zo is het mij opgevallen dat in de cursusprogramma's en bibliotheken van de christen-demokratische vormingscentra en kaderscholen in Latijns Amerika, een zelfs overwegend deel van de gebruikte literatuur afkomstig is van mensen als Maritain, Mounier, Lepp, Perroux, Leuret. Ik heb zelfs studiegroepen van vakbondsleiders meegemaakt waarin de literatuur van Teilhard de Chardin werd bestudeerd. Pas in de laatste 20 à 25 jaar hebben de christen-demokraten zich enigermate gesecculariseerd en zijn zij de richting ingegaan van een meer progressieve stellingname, die nu, zoals bv. met de officiële christen-demokratische partij van president Frei in Chili het geval is, centrum-links genoemd kan worden.

Deze positie correspondeert met een programma, dat — althans in termen van economische ontwikkelingspolitiek — vrijwel identiek is aan dat van de democratisch-socialisten. Toch zijn er ook in deze laatste overeenkomst nog belangrijke nuance-verschillen: Het feit bv. dat de christen-demokraten in hun literatuur en hun kader-cursussen zo'n relatief grote aandacht besteden aan onderdelen als *Promoción Popular* en *community development* (die beogen: emancipatie van 'het volk' door 'voluntary associations'), dit in vergelijking met een meer directe rol en verantwoordelijkheid van de overheid bij de democratisch-socialisten, lijkt al enigszins significant.

Hoewel sommige van de comunitaristische groepen onafhankelijk werkzaam zijn (zoals Acaõ Popular in Brazilië en de zgn. 'izquierda cristiana' in Venezuela) vormen de meesten van hen de uiterste linkervleugel in de bovengenoemde christen-demokratische partijen. In het eerste geval zijn er trouwens toch vaak informele en persoonlijke banden met die partijen. In het tweede geval, dat algemener is, vormen zij een uiterst kritische groep van voornamelijk jonge intellectuelen binnen de partij.

Waar de officiële christen-democratie zowel kapitalisme als communisme gelijkelijk verwerpt, keren de comunitaristen zich scherper tegen het eerste dan tegen het laatste. Zeer duidelijk bleek dit bij het laatste partijcongres van de chileense christen-demokraten in 1967, waarbij de comunitaristen de partij als geheel dwongen zich onomwonden uit te spreken voor een 'niet-kapitalistische ontwikkelingsstrategie'. Hieruit spreekt een vrij fundamenteel verschil met de officiële christen-demokratische ideologie, een verschil dat van groot belang is voor het concrete ontwikkelingsprogramma dat beide richtingen voorstaan, bv. waar het gaat om een zo vitaal onderdeel als de landhervorming. De officiële christen-demokraten neigen nog sterk naar een 'westerse' oplossing van dit probleem: betere spreiding van de particuliere eigendom van de grond, waardoor een rurale middenklasse van kleingrond bezitters gevormd kan worden die de sociaal-politieke ruggesteun kan leveren van het toekomstige democratische bestel dat zij op het oog hebben. De

comunitaristen daarentegen willen een directe socialisering van de eigendomsverhoudingen waarbij hun voorkeur uitgaat naar coöperatieve en gemeenschappelijke eigendomsvormen, de zgn. 'propiedad comunitaria'. Dezelfde divergentie vindt men op het punt van de hervorming van de onderneming: de officiële christen-demokraten wensen een 'reforma de la empresa' langs voornamelijk Europese lijnen (winstdeling, arbeidersraden en vertegenwoordigingen etc.). De comunitaristen pleiten voor een 'empresa comunitaria' die door de staat gesocialiseerd wordt en overgedragen aan de arbeiders.

Het feit dat de comunitaristen niet zonder meer voor een socialistische, communistische of zelfs comunitaristische ontwikkelingsstrategie pleiten, en hun strategie slechts omschrijven als 'niet-kapitalistisch', is een aanwijzing dat er over de eigen ideologie een fundamentele onzekerheid bestaat. De comunautaire conceptie is duidelijk zolang zij blijft aansluiten bij concrete gemeenschapsstructuren. Op macro-sociaal niveau echter weet men nog niet hoe een dergelijke strategie er uit zal moeten zien.

DE COMUNITARISTISCHE VISIE OP MAATSCHAPPIJ-STRUCTUUR EN ONTWIKKELING

In de visie die de comunitaristen huldigen t.a.v. de huidige maatschappijstructuren valt het op dat zij de onderontwikkelde van Latijns Amerika definiëren als iets meer — en iets wezenlijk anders — dan alleen maar een relatieve achterstand of achterlijkheid in vergelijking met de meer ontwikkelde en geïndustrialiseerde landen. Men benadrukt dat het eigenlijk niet zozeer gaat om onderontwikkeling als wel om een wan-ontwikkeling, hetgeen betekent dat de parameters die voor het onder-ontwikkeld-zijn indicatief zijn (inkomen per hoofd, agrarische produktiviteit, industrialisatie, onderwijsniveau, alfabetisme, urbanisatie e.d.) niet alleen lager zijn, doch dat er tussen deze parameters bepaalde 'onregelmatige' verschillen bestaan. In dit opzicht hebben de comunitaristen een duidelijke invloed ondergaan van ideeën die de laatste tijd ook in de ontwikkelings-sociologie en -economie sterk zijn gaan leven. Zo wijst de gezaghebbende argentijnse socioloog Germani telkens weer op de disproportie tussen een vrij sterke psychische mobilisatie (urbanisatie e.d.) en de zeer gebrekkige mogelijkheden tot institutionele participatie, en hij noemt dit verschijnsel karakteristiek voor Latijns Amerika.¹ Deze gedachte wordt door de comunitaristen in grote lijnen onderschreven.

De comunitaristen definiëren onderontwikkelde als een gebrek aan

¹ Gino Germani, *Política y Sociedad en una época de transición*. Buenos Aires, 1966.

maatschappelijke integratie, te wijten niet aan de totale afwezigheid van ontwikkeling, doch aan disproporties in de ontwikkeling van onderscheidene sociale structuren.

Dit gebrek aan integratie heeft drie dimensies:

1 — vertikaal: de gesloten- en gescheidenheid van de sociale klassen (heersende klassen vs. 'clases populares');

2 — horizontaal: de kloof tussen de rurale en de urbane samenleving;

3 — functioneel: het gebrek aan evenwicht, vooral in termen van machtsbronnen, tussen de publieke en de private sector.

Algemeener gesteld: het gebrek aan integratie komt in feite neer op een sterk dualisme.²

Men noemt het sociale systeem incompleet in die zin dat het in wezen verdeeld is in twee sectoren: een sector die zich 'excessief ontwikkeld' heeft en die door een quasi-monopolie over de economische, culturele, sociale en politieke 'resources' aan het politieke proces deelneemt en dit proces bepaalt; daarnaast een tweede sector die niet of onvoldoende ontwikkeld is en die — als zij al aan dit proces deelneemt — niet verder kan komen dan een hoogstens passieve participatie. Deze sector wordt aangeduid als 'los sectores marginados'. De eerste sector beschikt over goed ontwikkelde — vaak zelfs functioneel gedifferentieerde — structuren om het proces van besluitvorming te beheersen. De tweede sector, 'marginado', heeft dergelijke structuren niet.

Desintegratie, dualisme, marginaliteit cq. participatie zijn dus de centrale begrippen.

Deze zelfde begrippen komen uiteraard terug in de conceptie die de comunitaristen hebben van het ontwikkelingsproces. Ten eerste distantiëren ze zich van de identificatie van ontwikkeling met economische ontwikkeling. Het ontwikkelingsproces is meer dan de toename van de reeds genoemde parameters. Ontwikkeling is voor hen per definitie sociale ontwikkeling. Terecht merkt Molt³ op dat de economische ontwikkeling door de comunitaristen eigenlijk als een sub-politiek probleem wordt beschouwd. D.w.z. de economische politiek wordt beoordeeld en geëvalueerd niet op basis van een vermeende intrinsieke waarde, doch slechts op basis van haar bijdrage aan en effect op de sociale verhoudingen'. Op de tweede plaats kan gesteld worden dat de comunitaristen de participatie als de primaire voorwaarde van ontwikkeling zien, en dan vooral de structurele en geïnstitutionaliseerde participatievormen.

² DESAL, *América Latina y desarrollo social*. Santiago, 1966. Hierna geciteerd als DESAL.

³ Peter Molt, *La programación política de los partidos demócrata-cristianos de América Latina*, in: Documentos CIDAL (Caraças, segunda entrega). Hierna geciteerd als Molt.

Ook in de politicologische literatuur staat de vereiste van participatie vrij centraal. Men vindt de idee, soms in andere bewoordingen, telkens weer terug bij Almond, Deutsch, Pye en vele anderen. Naast deze auteurs zijn er enkelen die de idee van de participatie nader toespitsen, en zich concrete participatie-vormen als een primaire vereiste voor politieke ontwikkeling voorstellen.

Ik noem nu reeds Huntington, over wie zo dadelijk meer. Shils⁴ wijst nogal nadrukkelijk op de noodzaak van participatie-bevorderende, zgn. intermediaire organisaties, die nodig zijn om de potentialiteit en de creativiteit van de individu volledig tot hun recht te doen komen. Coser pleit voor een netwerk van groepen en secundaire associaties, die zouden moeten uitgroeien tot knooppunten van macht, nodig om het in de traditionele samenleving bestaande machtsmonopolie te spreiden. Deze intermediaire associaties, die zich plaatsen tussen individu en Staat (coöperaties, syndicaten, gouvernementele instanties op lokaal en regionaal niveau, educatieve, religieuze en wetenschappelijke instellingen etc.), kunnen, aldus Coser de participatie bevorderen van burgers, die tot nu toe geïsoleerd, apathisch en zelfs wederzijds vijandig zijn, door hen in een proces van bewustwording en 'multiple cross-relations' te betrekken in een rijker sociaal leven.⁵

Op zich is het reeds interessant de coïncidentie met de gedachte van de comunitaristen te registreren. Deze coïncidentie is echter behalve belangwekkend, ook significant. Ik heb namelijk de indruk dat deze auteurs zich al te zeer laten leiden door een normatieve en weinig cultuur-relativistische definitie van politieke ontwikkeling, die vooral gebaseerd is op het historische westerse ontwikkelingsmodel. Men kan daaraan wellicht nooit helemaal ontkomen. Maar bedoelt Coser met zijn 'rijker sociaal leven' niet doodgewoon de 'voluntary associations', waarmee sinds de Tocqueville de Amerikaanse politicologische literatuur is doorspekt en waarmee terloops de voortreffelijke ruggegraat van de Amerikaanse democratie wordt aangegeven? Als dat juist is dan wordt inderdaad de genoemde overeenkomst met de 'comunitaristen' significant: reeds werd er op gewezen dat comunitaristen en christen-demokraten een maatschappij-visie huldigen waarin het voluntarisme, geconcretiseerd in 'intermediaire structuren', zijnde de basis van de te verwerven sociale democratie, centraal staat. De meer links-georiënteerde comunitaristen spreken liever van een 'sociale infra-structuur' en ontveinzen zich ook niet dat het 'voluntarisme' zich niet zonder assistentie van de Staat — dus van bovenaf — zal kunnen verwezenlijken. In wezen echter bedoelen zij toch hetzelfde.

⁴ Edward Shils, *Political Development in the New States*. The Hague, 1965.

⁵ Lewis Coser, 'Prospects for the New Nations: Totalitarianism, Authoritarianism or Democracy', in: Lewis Coser (Ed.), *Political Sociology*. New York, 1966, pp. 267-270.

HET COMUNITARISTISCHE MODEL VAN DE SOCIALE INFRASTRUCTUUR

Deze overeenkomst blijkt nog duidelijker als men het meer uitgewerkte model van deze door de comunitaristen gewenste 'sociale infra-structuur' beziet. Dit model vertoont een vrijwel volledige overeenkomst met de 'Soziale Strategie für Entwicklungsländer' die de Duitse socioloog Richard Behrendt in zijn gelijknamige boek uiteenzet.⁶

Met de comunitaristen meent Behrendt dat sociale ontwikkeling een proces van 'Fundamentaldemokratisierung, plurale Mobilisierung en Beteiligung' moet zijn.⁷ Een dergelijke strategie vereist een soort planning die gedecentraliseerd en democratisch moet zijn. Men verwierpt de gecentraliseerde planning, karakteristiek voor de collectivistische politieke systemen. Een dergelijke planning kan wel, zo meent men, snelle materiële vooruitgang opleveren. Zij kan echter niet leiden tot een integrale, d.w.z. 'humane' ontwikkeling, omdat 'het volk' daarin slechts zal en kan deelnemen als object, niet als subject van de ontwikkelings-inspanning. Als zodanig is deze centrale (dus collectivistische) planning onverenigbaar met het wezenlijke doel van de ontwikkeling, n.l. de integrale ontplooiing van de mens als deelnemer van zijn 'comunidad'.

Deze conceptie is ideologisch en normatief. Zij wordt echter gerationaliseerd met het argument dat de leden van de gemeenschap intuïtief die agenten en instanties verwerpen, welke als vertegenwoordigers van een ver verwijderde centrale overheid, aan hun traditionele medium vreemd zijn. De bevolking zal slechts bereid zijn tot de mede- en samenwerking die voor elke ontwikkelingsinspanning nodig is, indien er institutionele mogelijkheden tot medebeslissing over het eigen lot en tot participatie in de voorbereiding, besluitvorming en uitvoering van het ontwikkelingsplan worden geschapen. 'Fundamental-demokratisierung' vereist dus een geheel van participatie-bevorderende structuren, teneinde de individu, die tot nu toe 'marginado' is, actief in de ontwikkeling te betrekken. Deze structuren kunnen een soort 'relais' gaan vormen, waardoor het mogelijk wordt om nieuwe energieën op lokaal, regionaal en sectorieel niveau worden vrijgemaakt te geleiden en te vermenigvuldigen. Pas in aanwezigheid van een dergelijk 'netwerk', zal de accumulatie van tot nu toe geïsoleerde ontwikkelings-potenties kunnen leiden tot plurale mobilisatie en tot een ontwikkeling die ook op het niveau van de samenleving als geheel 'self-sustained' wordt.

Deze ontwikkeling rust dan immers op de basis van de intussen gecreëerde infrastructuur met een eigen dynamiek, en zal zich dus kunnen

⁶ Richard Behrendt, *Soziale Strategie für Entwicklungsländer*. Frankfurt am Main, 1965. Hierna geciteerd als *Behrendt*.

⁷ Behrendt, pp. 520 en 537.

voortzetten, ook als van bovenaf (d.w.z. vanaf de centrale overheid) de inspanningen zouden verslappen of wegvallen.

Deze infrastructuur vertoont een duidelijke hiërarchie. Behrendt splitst haar op in 'Intim-kollektive, Klein-kollektive en Gross-kollektive', die tezamen zo ongeveer dezelfde associaties zullen omvatten welke reeds door Coser en Shils werden genoemd.

Ook de comunitaristen voorzien een hiërarchische driedeling:

- 1 – Community-development-organisaties (buurtschappen, dorpen, gemeenten, etc.);
- 2 – Sociaal-economische organisaties (coöperaties, ondernemingen, etc.);
- 3 – Sociaal-gremiale organisaties (vakbeweging, boerenbonden, beroeps-associaties etc.).

Deze moeten in staat zijn om de drie, reeds genoemde dimensies, van het dualisme (klasse, ruraal-urbaan, estatismo) te overbruggen.⁸

De functies van deze intermediaire organisaties zijn tweeledig:

- 1 – Sociaal-economisch: voorbereiding en uitvoering van taken gericht op de sociale, economische en culturele vooruitgang van de groep, bevordering van de groepsbelangen e.d.
- 2 – Politiek: Zij zullen ook moeten handelen als institutionele persiegroepen, hun behoeften en aspiraties aan de nationale beslissings-centra kenbaar maken, en aldus bijdragen tot nivellering van de bestaande machtsstructuur.

Alvorens over dit structuur-model in evaluatieve termen nog iets meer te zeggen is het misschien goed om er eerst nog enkele centrale begrippen uit te lichten. Enkele van deze begrippen stammen duidelijk uit de traditionele ideologie van de Europese christen-democratie, zij het dan dat de comunitaristen er een enigszins andere, lokaal aangepaste, waarde aan toekennen. Die waarde is zelfs zodanig verschillend dat de hedendaagse Europese christen-democraten zich wel afgevraagd hebben of het model van de comunitaristen eigenlijk nog wel met het hunne verenigbaar is.⁹ In de Europese christen-democratie staan begrippen als pluralisme, subsidiariteit en vrijheid centraal.¹⁰ En behalve dat zijn zij ook onderling verweven. Zij zijn in Europa altijd opgevat geweest als ordeningsbeginselen om het leven en de belangen van reeds bestaande intermediaire structuren (kerk, gezin, school en vrijwillige associaties in het algemeen) veilig te stellen en te vrijwaren van een excessieve interferentie van overheidswege. Voor samenlevingen die zich ontwikkelden dank zij het particuliere initiatief en de drijfkracht van dit soort inter-

⁸ DESAL.

⁹ Molt.

¹⁰ M. P. Fogarty, *Christian Democracy in Western Europe, 1820-1953*. Londen, 1957.

mediaire structuren is de huldiging van deze beginselen begrijpelijk. Sterker nog: ook de Staat werd in wezen gezien als niet meer dan slechts één van deze intermediaire structuren, die de natie dienstbaar moest zijn op die gebieden welke niet reeds door de 'natuurlijke' doelorganisaties werden bestreken. Zo ook werd de vrijheid in wezen opgevat als de non-interventie van machten — vooral de openbare macht —, die gezien werd als liggend buiten het primaire medium waarin de menselijke persoon leeft en zich spontaan groepeert.

Deze begrippen nu worden door comunitaristen evenzeer gebezigd, maar anders gewaardeerd. Wat vrijheid *van* was, wordt nu vrijheid *tot*. D.w.z. de mens die marginaal is, is onvrij. Hij wordt pas werkelijk vrij als hij het recht krijgt om zich als volwaardig deelnemer in de maatschappij de incorporeren. Om dat te bereiken moet de staat zich niet van interventie onthouden, integendeel zij zal actief moeten interveniëren om die incorporatie mogelijk te maken. En het is ook niet voldoende dat deze marginale mens de formeel-politiek vrijheid krijgt om deel te nemen in het verkiezingsproces van een verondersteld democratisch bestel. Naast — en voorafgaand aan — de vrijheid om zijn stem uit te brengen, dient hij de vrijheid te hebben om te delen in de hulpbronnen van de samenleving waarin hij zich bevindt.

Zo ook zien de comunitaristen pluralisme en subsidiariteit niet meer als grenzen die de integriteit van de intermediaire structuren moet beschermen: zij dienen veeleer om het aantal sociale groeikernen en ontwikkelingsdragers te maximiseren.

Aldus kan worden voorkomen dat een gecentraliseerde overheid die alle ontwikkelingsstaken aan zich trekt, de potentiële energieën van tot nu toe niet gemobiliseerde ontwikkelingsdragers verstikt, daardoor een actieve bijdrage 'van onderaf' onmogelijk maakt en de uiteindelijke efficiency van het proces benadeelt. De Staat moet behalve initiator en leider ook receptor worden van impulsen die van onderaf worden gegenereerd.

Voor een niet onbelangrijk deel vindt men deze grondgedachte terug in het programma 'Promoción Popular' van de chileense president Frei. In deze zelfde geest spreekt de zojuist gekozen president Caldera van Venezuela over een 'voluntariado social' dat nog nader vorm moet krijgen.

Het model als geheel overziend komt het hybride karakter, dunkt mij, vrij duidelijk naar voren. Het wordt — uiteraard — gepresenteerd als 'revolucionario'. En er zijn zeker enkele onderdelen van het programma die de naam revolutionair ook wel verdienen. Dit geldt vooral voor de eigendom en de zgn. 'empresе comunitaria': de grond en de produktiemiddelen moeten worden overgedragen aan de boeren en de arbeiders, waardoor 'de traditionele tegenstelling tussen kapitaal en arbeid kan

worden overwonnen'.¹¹ De hiërarchische opzet van het structuurmodel doet denken aan wat ik — bij gebrek aan beter — als een 'links-corporativisme' zou willen aanduiden.

In cultureel opzicht meen ik een duidelijk conservatisme aan te treffen. Ook bij doelstellingen die op het eerste gezicht 'revolutionair' aandoen, ligt de nadruk toch sterk op motieven als: christelijke ethiek, 'comunidad', natuurlijke solidariteit, 'regeneración moral', personalistisch en particularistisch-gerichte sociale betrekkingen. Men huldigt in het algemeen een sterk organicistische maatschappij-visie, waaraan trouwens ook invloeden vanuit het romantische en utopische socialisme niet vreemd zijn.

HET COMUNITARISTISCHE MODEL EN POLITIEKE ONTWIKKELING

Gegeven de onderontwikkeldheid van Latijns Amerika, ligt de noodzaak van een toenemende participatie voor de hand. Ik beschouw deze participatie dan ook als een essentiële vereiste voor politieke ontwikkeling.

Het is voor mij echter de vraag of deze participatie zich op geïnstitutionaliseerde wijze kan en moet voltrekken, langs de corporativistische lijnen van de totale herstructurering zoals de comunitaristen zich die voorstellen. Ik heb daartegen hetzelfde bezwaar als tegen de normatieve wijze waarop Huntington¹² 'institution-building' (en dan liefst nog langs westers-demokratische lijnen) als een essentiële vereiste vooropstelt alvorens überhaupt van politieke ontwikkeling te willen spreken. Wat men dan in feite doet is het structuurmodel van de moderne politieke systemen (en dan nog alleen de westerse), dat in een bepaalde cultuur via een langdurig historisch proces gegroeid is, over- en inplanten in een traditioneel politiek systeem, dat daarvoor onvoldoende aanknopingspunten biedt. En zelfs als hier conceptueel geen grove vergissing wordt begaan (wat is politieke ontwikkeling?) dan nog moet men zich realiseren dat de nieuwe instituties hoogstens op een latere fase — en misschien zelfs pas op het 'eindpunt' van de politieke 'evolutie' (want dat is het dan!) — van toepassing kunnen zijn. Voor de tussenfase waarin Latijns Amerika zich bevindt, schiet deze conceptie tekort.

Voor de theoretici en ideologen (want dat laatste zijn ze voornamelijk) van 'institution-building' geldt zo ongeveer de meesterlijke critiek die Albert Hirschman gericht heeft tegen die economen die een zgn. 'big push' als de enige uitweg voor de economische groei van de ontwikke-

¹¹ Julio Silva Solar y Jacques Chonchol, *El desarrollo de la nueva sociedad en America Latina*. Santiago, 1966.

¹² Samuel Huntington, 'Political Development and Political Decay', in: *World Politics*, 17 (1964/65), pp. 386-430.

lingslanden aanbevelen: 'Als de onderontwikkelde landen werkelijk tot een dergelijke 'big push' in staat zouden zijn, dan zijn ze waarschijnlijk helemaal niet onderontwikkeld'.¹³ De institutie-bouwers komen, voornamelijk gedreven door intellectuele onmacht, tot een soortgelijke big push-conceptie. Zij schuiven het ontwikkelingsprobleem van zich af door te zeggen: 'Deze landen zouden eigenlijk over de politieke structuren van een ontwikkeld land moeten beschikken, teneinde zich te kunnen ontwikkelen'. Een onhaalbare vicieuze cirkel, die te mooi is om waar te zijn!

De institutie-bouwers verwerpen — ook expliciet — de niet- of half-institutionaliseerde participatie-vormen die in de ontwikkelingslanden de laatste tijd zijn gegroeid, zoals b.v. die welke worden teweeggebracht door een zo dominante politieke kracht als het populisme. Het populisme immers geeft 'slechts' een psychische mobilisatie en een voornamelijk culturele participatie, dank zij de identificatie van de massa met een charismatisch leider, waarvan men terloops de demagogische ondeugden aan de kaak stelt. Het populisme levert inderdaad niet — of onvoldoende — de instituties waarin deze participatie permanent gestructureerd kan worden. En, aldus bv. Huntington: 'Mobilisatie zonder institutionalisering leidt niet tot politieke ontwikkeling doch tot politiek verval.' Dit laatste nu lijkt mij op zijn minst voorbarig.

Op de eerste plaats moet, dunkt mij, de culturele participatie die de populistische leider bewerkstelligt dank zij de overdracht van primaire en localistische loyaliteiten aan de natie die door de leider wordt verpersoonlijkt, uit een oogpunt van politieke ontwikkeling als een gedeeltelijk winstpunt — wat iets anders is dan een verliespunt — worden beschouwd.

Wat de institutie-bouwers tevens voor ogen staat is: de spontane mobilisatie (in de geest van Deutsch) als het ware indammen; de massa's onpolitiseren door ze in specifieke instituties onder te brengen.

Wat het comunitaristische model betreft is mijn bezwaar dat de instituties (die trouwens voor een deel reeds bestaan, zoals de 'comunidad') geleid worden naar een toestand van 'self-sufficiency' en 'self-indulgence' (in de sociologische zin), die voor de modernisering van de natie als geheel dysfunctioneel kan worden, doordat namelijk toch de primaire, traditionele loyaliteiten weer worden versterkt. En wat het model van Huntington c.s. betreft geloof ik dat zijn instituties via depolitatie tot verstarring zullen leiden: het is ook niet toevallig dat Huntington's definitie van politieke ontwikkeling nauw verweven blijkt te zijn met zijn desideratum van politieke stabiliteit! En stabiliteit kan ik in de ontwikkelingslanden slechts zien als handhaving van de status quo, niet als politieke ontwikkeling.

¹³ Albert O. Hirschman, *The Strategy of economic development*. New Haven, 1959.

Populisme, charisma en paternalisme zijn langzamerhand, alleen al empirisch, zodanig onmiskenbare verschijnselen dat zij — naast het tot nu toe overheersende institutionalisme — in de definitie van politieke ontwikkeling een plaats moeten krijgen, tenminste als een dergelijke definitie operationeel en hanteerbaar wil zijn.

Met name t.a.v. Latijns Amerika is er onder de meeste sociologen een zekere overeenstemming dat de traditionele maatschappij altijd sterk vertikaal gestructureerd is geweest, waarbij — vooral wat de campesinos betreft — de patrón-client verhouding bepalend is. Het is niet meer dan reëel te veronderstellen dat dit paternalistische element zal blijven bestaan, zelfs als men er in zou slagen om nieuwe instituties op te bouwen. Vaak is er op gewezen hoe de meeste moderniserende politieke partijen van Latijns Amerika de laatste dertig jaar weinig anders hebben gedaan — en konden doen — dan op nationaal-politiek niveau een substituut leveren voor dit oude patronage-systeem.¹⁴ Ook — en waarschijnlijk juist — in het proces van mobilisatie zullen deze bevolkingssectoren geneigd zijn bescherming te zoeken in dit soort patronage-verhoudingen. Het gebruik maken van dit soort traditionele elementen ten behoeve van moderniserende doeleinden, levert waarschijnlijk een reëlere bijdrage tot politieke ontwikkeling dan de inplanting van 'moderne' instituties.

¹⁴ Secretaría de la CEPAL, *El desarrollo social de America Latina en la post-guerra*. Buenos Aires, 1963.